

A demokratikus kultúra: kihívás az iskolával szemben

A demokrácia gyakorlat: lényegében a cselekvés egy módja, ha olyan értékek inspirálják, amelyek érvényesülnek. Alkalmazva igazolódik; ha szolgálják, legitimálódik.

Federico Mayor

A fenti című UNESCO-kiadvány a világ különböző kultúrájú országainak a demokráciára nevelés technikájára vonatkozó tapasztalatait foglalja magában. Összeállítói a nemzeti körülmények között demokráciára nevelő pedagógusok számára inspiráló forrásnak, a felkészülésüket megkönnyítő anyagnak szánták.

A XX. század utolsó évtizedeiben sok országban a demokráciára való átmenet során jelentkező helyi, nemzeti, regionális és nemzetközi konfliktusok és azok erőszakmentes megoldásának szükségessége nyomán sürgető igény merült fel a demokráciára nevelésben felhasználható *módszertani tapasztalatok* iránt. Ezeknek a kéréseknek kíván eleget tenni az idézett UNESCO-publikáció, amely áttekintést ad a világszervezetnek a Föld különböző tájain – közöttük hazánkban is – működött asszociált iskoláinak és más helyi oktatási-nevelési intézményeknek ez irányú kísérleti munkájáról. Előkészítói a kiadványt első próbálkozásnak tekintik, s ezért arra kérik mindazokat, akik egy második tematikus kötet anyagához jó gyakorlati tapasztalatokat szereztek, hogy juttassák el azokat az UNESCO-hoz.¹

A demokratizmusra nevelés nehéz feladatot jelent a nevelőnek többek között azért, mert nem oldható meg pusztán a pedagógiai ráhatás már jól kimunkált – fogalmak, ismeretek közvetítésének – az útján. A demokratizmusra nevelésnek ez is feladata ugyan, ám a célja ennél jóval több és bizonyos értelemben más is: a gyerekek, fiatalok demokratikus elvektől vezérelt életgyakorlatának a kialakítása. Ez a tény legalább két irányban befolyásolja a pedagógiai tevékenységet.

Mivel elsősorban a demokratizmus mindennapi gyakorlatának kialakítása a cél, e praxis elveivel való megismerkedésnek, vezető értékei elfogadásának az egyéni tapasztalat az alapja. A demokráciatechnikák elsajátításában a *mindennapi életgyakorlatnak tehát sokkalta nagyobb szerepe van, mint a megismerés kognitív útjának*. Alapvetően annak az életgyakorlatnak a megszervezése, amelyből az egyéni tapasztalatszerzés útján alakíthatók ki azok a szokások, belsővé vált normák, beállítódások, attitűdök, viszonyulási stratégiák, amelyek birtokában a személyiség, úgymond, követi a demokratikus értékeket, egyszerűbben fogalmazva: az elemi demokrácia követelményei szerint-él.

Másodsorban, tudatában kell lenni annak, hogy a szükséges egyéni tapasztalati bázis csakis *közösségi keretekben* szerezhető meg. Abban a szűkebb kollektívában – család, óvodai csoport, iskolai osztály stb. –, amelynek tagja az egyén, illetőleg valamely tágabb közösséghez – más nevelési intézmény, lakókörzet, lakóhely, nagy társadalom, külföld – kapcsolódva, azzal egységben. A demokratizmus vala-

¹ Colin N. Power, Directeur général adjoint de l'UNESCO pour l'Éducation. 7, place de Fontenoy Paris 07 SP.

társadalom, külsőség – kapcsolódva, azzal egységben. A demokratizmus valamennyi elve, legyen szó akár az egyén szabadságáról, a másság tolerálásáról, az emberi méltóság tiszteletéről vagy az egyenlő esélyek elvéről, ezek gyakorlásának terjedelméről és határaitól, érvényesülésének formájáról és eszközeiről az egyén csakis közösségben, másokkal érintkezésben, azok értelmi-érzelmi kontrollja, visszajelzése mellett szerezhet életszerű, konkrét tapasztalatokat.

A demokráciára nevelésnek ebből a sajátosságából következik, hogy a témáról szóló pedagógiai szakirodalom, ha valóban a nevelési gyakorlatot orientáló szerepet akar betölteni, kénytelen szakítani az elvont, filozofikus megközelítésekkel, s ezek helyett a sokat emlegetett életgyakorlat konkrét történéseinek leírására kell koncentrálnia. Mindez nem jelenti természetesen azt, hogy a demokráciára nevelésben nincs jelentősége a politológia, a szociológia és más társadalomtudományi diszciplínák eredményeinek, ám ezek esetében még fokozottabban szükséges a pedagógia és az említett tudományok viszonyában sokszor elottegetett transzformáció, azaz témánk esetében a demokrácia működésére vonatkozó társadalomtudományi tételek lefordítása, átvitele a pedagógia sajátos világába.

Ez eredményezi azt, hogy a demokráciára nevelés módszereit, technikáit leíró alábbi szövegek a demokrácia elméleti megközelítéseitől idegennek, hétköznapi-nak, túlzottan egyszerűnek tűnhetnek. Wittgenstein óta tudjuk, hogy a nyelvi kontextusok rendszerint nem véletlenül olyanok, amilyenek, az imént említett hétköznapi egyszerűség valójában a demokráciára nevelés lényegét fejezi ki: a gyermek életkorának megfelelő, világához illeszkedő életszerű szituációk megteremtése a közösségben, és az ezek folyamán szerzett tapasztalatok feldolgozása, általánosítása. Így a demokratikus viselkedés szabályai, normái nem elvont kategóriákként jelennek meg a gyerek előtt, hanem ezeknek a szituációknak az átélése kapcsán részt vesz a kialakításukban.

A következőkben közreadott ismertetésben szereplő eseteleírások a demokráciára nevelésnek ezt a társak közösségében megszerzett egyéni tapasztaláson, együttes élményen alapuló megközelítését példázzák.

A demokratikus kultúra fogalmáról

A kötet *bevezető fejezete*, mintegy a gyakorlati nevelési tapasztalatok elméleti kereteként, elemzi a demokratikus kultúra fogalmának legfontosabb jellemzőit.

A demokratikus kultúra problémái a nevelés folyamatában az óvodától az egyetemig azonos módon, a polgári lét két dimenziójában – a szomszédos és a globális, a közeli és a távoli – jelentkeznek. A gyerek konfrontálódik a szomszédjával és azzal az intézménnyel, amelyben él csakúgy, mint az emberekkel általában és a világ nagy intézményeivel. Ugyanúgy képesnek kell lennie válaszolni a közeli, mint a távolira.

Napjainkban, sajnos, a demokratizmus tekintetében beteg társadalmakban élünk. Javulás helyett rosszabbodás következett be az emberi jogok megvalósulása, a diszkrimináció szempontjából. Az új politikai helyzetben még a régi demokratikus hagyományokkal rendelkező országok sem tekinthetők a demokratizmus mintaképeinek.

A demokrácia nem egy állapot, hanem állandó harc a lustaság, a középszerűség és a butaság valamennyi formája ellen. E küzdelem nehézségét nem enyhíti, ellenkezőleg, súlyosbítja, hogy nem erőszakot alkalmaz, hanem fő fegyvere a dialógus, amely a párbeszédben megmutatkozó ellentmondásokat tekinti a fejlődés

forrásainak. Frontjai számosak. Egy felbomló, totalitárius rendszer leggyakrabban a túlélésért küzd; harcol a közömbösség és a korrupció ellen. Sok államban inkább a nyomor, az analfabetizmus, a kommunikációs eszközök szűkossége a baj. Az iparosodott országokban a front a bürokrácia minden formájával és a közönnyel szemben húzódik. A magyar UNESCO-bizottság arról tudósít, hogy az ország a demokráciát nagy műhelyében egy számára új kultúra alapvető programjának kidolgozására vállalkozik.

Demokráciára nevelés az iskoláskor előtt²

Karib-tengeri államok

- Az élő emlékezet -

Costa Ricában³ 1878-ban indult meg a kisgyermekes iskolázást megelőző intézményes nevelése. Jelentős fejlődését 1924-től a Montessori-módszernek és a korszak más, aktív módszereinek a bevezetése fémjelozte. Az 50-es években a nevelésnek ezen a területén is bevezették a központi irányítást. Nagy előrelépést jelentett, amikor a kisgyermekes nevelőt már a Costa Rica-i egyetemen képezték. A fejlődést tetőzötte 1979-ben az iskoláskort megelőző nevelés prioritássá nyilvánítása, elterjesztésének célul tűzése.

Costa Ricában a gyermekekre összpontosító, aktív, az egyéni tanulás sajátos ritmusát és módszereit tiszteletben tartó nevelés alapját a játék és a természet, a kezdeményezés, a szabadság és az autonómia, az egyéniség tisztelete képezi. Kiemelt fontosságot tulajdonít a nevelőintézmény és a család szoros kapcsolatának. A pedagógusok az előbb említett, az egész nemzetben élő értékek jegyében – összhangban az UNESCO-asszociált iskolákkal – a szokványostól eltérő, az adott életkorú gyermekek sajátosságainak megfelelő programokat szerveznek. Lássunk ezekre egy-két példát.

Illusztrált mese Costa Rica megismerésére

A B. Corazón de Jesús elnevezésű intézményben az 5-6 éveseknek egy 32 fős, fiúkból és lányokból álló csoportja volt az idézett program színhelye. Munkájuk témája egy Costa Ricáról szóló illusztrált mese megalkotása volt, összefüggésben azzal, hogy szeptemberben, a „Haza hónapja”-ban, az egész ország ünnepelte Costa Rica alapítóit. A gyerekeknek az volt a feladatuk, hogy a mese keretében mondják el mindazt, amit tudnak és gondolnak hazájukról.

A nevelők a csoporttal megbeszéltek, hogy közösen kitalálhatnak egy mesét. A kicsik kedvezően fogadták a lehetőséget, s azonnal munkához fogtak. Az általuk felvetett gondolatok sorra felkerültek a táblára, majd a következő öt téma köré csoportosították azokat: a természet, a gyerekek kötelességei és jogai, a nemzeti jelvények, a hagyományok, az értékek.

² Az alfejezetben szereplő nevelési intézmények többsége a mi fogalmaink szerint óvodaiskolának tekinthető, ahol a gyerekek írni, olvasni is megtanulnak.

³ 1821-ben vált függetlenné Spanyolországtól, majd a Közép-Amerikai Egyesült Tartományok egyik tagországa lett, 1839-től önálló állam, amelyet mintademokráciának tartanak. 1983 óta autonóm, örökös semlegességet bejelentett ország. Államalapító atyjait nagy tisztelet övezi.

A mesealkotás lényegileg az arra előre megállapított foglalkozási időkeretben zajlott. Mégis, ha azon kívül, bármikor, valamely új gondolat merült fel, annak szintén megfelelő figyelmet szenteltek. A tevékenység összesen két hetet vett igénybe, s ezalatt a mese szövegén számos módosítást végeztek, mire az végre elnyerte a csoport teljes megaláztatását.

A mese öt lapját képviselő öt témáról minden egyes gyerek készített egy-egy illusztrációt. A rajzokat bemutatták a csoportnak, amelynek tagjai témánként megszavazták, hogy melyik közülük a legmegfelelőbb. Ezt követően a mese végső tartalmának a kidolgozására s a gyerekek által javasolt mesecímek közötti választásra került sor.

A mesealkotás, a rajzek elkészítése, válogatása és értékelése nemcsak az önkifejezésre adott alkalmat, hanem az együttes tevékenység folyamán kibontakozó párbeszéd a gondolatok és a választás formálódására is ösztönzött, a szavazás elvének alkalmazása pedig lehetővé tette a konfliktusok felmerülésének az elkerülését. Mindez megjelenítette a gyermekek számára a *demokratizmus elveit*, és végül is előrevitte a Costa Rica-i kultúra és a nemzeti hagyományok megismerését.

A „Haza napja”-nak megünneplése: a polgárrá nevelés direkt módja

Costa Rica függetlenségének, az állam megalapítói iránti tisztelet felébresztésének szeptember havi nemzeti ünnepe a „Haza hónapja” összesen 600 óvodaiskolás direkt polgárrá nevelésére ad alkalmat. Mivel Costa Ricának nincs hadserege, érthető, hogy az iskolások és az óvodások is aktívan veszik ki részüket mind a szeptember 7-től 14-ig tartó „Polgárok hete”-nek, mind a „Gyerekek ünnepé”-nek szeptember 9-i rendezvényeiből.

A programok motiváló tevékenységekkel kezdődtek: a termek és az egész épület dekorálása Costa Rica zászlóival, nemzeti jelvényeivel. A szülők egyszerű jelmezeket és lampionokat készítettek ünneplő gyerekeiknek.

A gyerekeknek a „Polgárok hete” első napján fontos szerepük volt: felvonultak a centenáriumi fához. Megemlékeztek arról, hogy Costa Rica függetlensége kikiáltásának századik évfordulóján az akkori gyerekek összeszedték ennek a nevezetes cédrusfának a magjait, s azokat különböző iratokkal, beszédekkel, pénzekkel, a vezetők és egyszerű polgárok aláírásaival együtt elhelyezték egy üvegben, amelyet elástak a fa alá azzal a céllal, hogy felhasználják a magvakat, ha a cédrus, előregedve, kidőlné.

A „Gyerekek ünnepe” alkalmából szórakoztató foglalkozásokat, tradicionális játékokat, filmvetítéseket, kirándulásokat vagy az adott óvodaiskolában szokásos ünnepséget szerveztek. Szeptember 14-én, a függetlenség kikiáltásának előestéjén mind a nagyobbak, mind a kicsik részt vettek az ország valamennyi helységében hagyományos lampionos felvonuláson.

A szeptemberi nemzeti ünnepségsorozat alkalmat adott a hazai földrajz és történelem, a nemzeti szokások, a tősgyökeres értékek jobb megismerésére, az egyéni elgondolások szabad kifejezésére, a tevékenységek közötti választásra.

A nagyszülők napja

Sony de Cartago kétnyelvű közoktatási intézményében több mint nyolc éve rendezik meg a nagyszülők napját. Évente több mint egy hétig bejárnak az óvodaiskolába a nagyszülők munkakosarukkal, fényképeikkel, gitárjukkal, aszta-

losszerszámaikkal stb., hogy megosszák unokáikkal és azok társaival történeteiket, dalaikat, játékaikat és munkáikat. A következőkben leírtakra az 1991–92-es években került sor.

1991-ben a nagyszülőket azzal hívták meg, hogy meséljenek unokáiknak életpasztalataikról. A hét témája a gyerekek szavazatainak megfelelően a következő volt: „Miként találtak egymásra a nagyszülők?” A gyerekektől azt kérték, hogy beszéljessenek el erről a témáról nagyszüleikkel, s másnap számoljanak be azok találkozásáról. A pedagógus a táblára felírta az elmesélteteket, s a szöveg lassanként egy vers formáját öltötte. Az egyik kislány énekelve kezdte azt ismételtetni. Erre a gyerekek elhatározták, hogy a szöveget dallá formálják, amelyhez egyikük hozzátett egy saját költésű refrént nagyszülei találkozásáról.

A dal szövege a következő volt:

Nem tudom, hogy a piacon találkoztak-e
Vagy talán az ünnepségen
Nagyanyám és nagyapám.
Ő szerenádot adott:
Előadta énekét,
Így szép nagyanyám
Beleszeretett nagyapámba.

A refrén így szólt:

Hallgasd: nagyanyám oly szép,
Hallgasd: nagyapám oly vidám,
Ha két ember szereti egymást,
Az Isten az égben egyesíti őket.
A napok múltak,
Az esküvőt megülték,
A papa és a mama megszülettek,
És én az Ő gyermekük vagyok.

Amikor elkészült a dal, dramatizálták azt. Mindenki választott magának szerepet. Egy apa elvállalta a gitárkíséretet. A nagyszülők napján a csoport eljátszotta a színdarabot. Később Cartago városi parkjába is meghívták őket daluk bemutatására.

A következő évben a gyerekek a „Hogyan éltek elődeink és miként szórakoztak?” témát választották a nagyszülők napjára. Feldolgozása érdekében értékes információkat szereztek nagyszüleiktől és más idős emberektől. A tőlük gyűjtött régi tárgyakból az előcsarnokban kiállítást rendeztek elődeik életmódjának bemutatására. A fennmaradt anyagot tematikus táblák – felvonulások, tombola, táncok, kakasviadok stb. – készítéséhez használták fel. Végül mindegyik témához összeállítottak egy-egy jelenetet, elosztották a szerepeket, és előadták azokat nemcsak nagyszüleiknek, iskolai rendezvényen, hanem a „Polgári hét” nemzeti ünnepein is.

Mindkét alkalommal maguk a gyerekek választották és bontották ki demokratikusan a témát, és annak feldolgozásában nagy szabadsággal vettek részt. Értékeltek a nagyszüleiktől hallottakat, s megértették, hogy eleik mind a családi körben, mind a helyi és nemzeti közösségekben tiszteletet, csodálatot érdemelnek. A

nagyszülők és az unokák tapasztalatcseréje lehetővé tette a gyerekek számára saját kultúrájuk jobb megismerését, a tegnap és a ma különbségének tisztelétét. Felismerték, hogy a régiek tapasztalata értékes hozzájárulást jelent napjaink társadalma számára.

- A tolerancia gyakorlása -

Egy mozgáskorlátozott gyerek befogadása a csoportba

Hogy a gyerekek érzékennyé váljanak a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű társaik iránt, el kell fogadniuk olyan demokratikus értékeket, mint a tisztelét, igazságosság, szolidaritás és humanizmus. Ehhez konfrontálódniuk kell a valósággal, hiszen saját élményeik alapján válnak fogékonyakká az említett érzelmekre. Ennek megfelelően *Panama Köztársaságban* két pedagógus vezetésével hetven 5-6 évesekből álló csoport tagjai szereztek két éven át tapasztalatot a toleranciáról és együttműködésről.

Erre kedvező alkalom kínálkozott, amikor lehetőség nyílt egy mozgáskorlátozott gyerek felvételére. A pedagógusok az új helyzetben sokirányú szervezőmunkához fogtak. Összehívták a szülőket, hogy elébük tárják a lehetőséget, és motiválják őket a kislány óvodai felvételére. Felmerült a gyereket majdan befogadó gyógy- és pedagógiai iskola nevelőivel való konzultáció szükségessége is, tehát egész sor találkozót szerveztek meg az alapfokú oktatás első és második ciklusában működő pedagógusokkal.

A művészi kifejezésre fordított foglalkozásokon a gyerekek rajzaikon mutatták be a mozgáskorlátozott kislány nehéz helyzetét a csoportba érkezésekor és az adott időben. Ennek folyamán szokásos munkaeszközeiket használták, de felszerelésüket egy fából készült székkal és az új szükségleteikhez igazított írógéppel is kiegészítették. Hála társai pozitív attitűdjének, a kislány hét hónap múlva már képes volt megtenni első önálló lépéseit.

A mozgáskorlátozott gyerekeknek a csoportba integrálása alkalmat jelentett az individualitás tisztelétére nevelésre, annak megértésére, hogy mindenki képességeinek és egyéni határainak megfelelően megvalósíthatja önmagát, s azt is tanúsította, hogy a közösségi összefogás és a jó akarat számos – az adott esetben súlyos – egyéni probléma megoldását teszi lehetővé.

Franciaország

- Egy egész város az iskolában -

A múltban a nevelési intézményeket tekintették a tanulás egyedüli színterének. Nem vagy alig engedték meg a gyerekeknek, hogy kifejezzék szükségleteiket, óhajukat, és végül megfeledeztek az önkifejezés fontosságáról. Ma már felismerik, hogy ezekben az intézményekben nem csupán ismeretközvetítés megy végbe, hanem a gyerek ott tevékenykedik, létrehoz, alkot – él. Napjainkban a nevelési intézmények bátrabbak, már mernek: átalakulnak. Elhagynak tilalmaikból, nyitnak a lakónegyed, a város, a társadalom, a világ problémái felé: felnőtte válnak, polgárosulnak.

A demokratizmusról az óvodaiskolában nem elméletben tanulnak a gyerekek, az állampolgári ismereteket sem oktatják nekik. Ezen a szinten a demokrácia mindennapi megéléséről van szó az egyén gyakorlatában, attitűdjeiben, jogaiban, feladataiban, polgár mivoltuknak ezen a módon való *megtapasztalásáról*.

A nevelők alapvető célja Franciaországban, hogy olyan személyiségeket neveljenek, akik képesek minden körülmények között mások tiszteletére. Ennek érdekében az általuk szervezett tevékenységek előnyben részesítik a párbeszédet, a megkülönböztetést, az eszmék szabad kifejezését, a kezdeményezést. Pedagógiájuk a tévedést nem nevezi hibának: minden helyzetet pozitívrá fordít, megfosztja drámatiságtól még a balsikert is. Nem azért alkalmazza a differenciálás pedagógiáját, mert számol a gyerekek heterogenitásával, hanem azért, hogy mindegyikük a maximálisan lehetséges egyéni fejlődéshez jusson el a differenciált, reá szabott helyzeteken keresztül. A következőkben néhány példán mutatjuk be ezt a sokféle-ségen belül kibontakozó gazdagságot.

Az interkulturális nevelés szolgálatában

Az e feladatkörbe sorolható speciális programokból egyet – ebéd a világ országai-ban – ismertetünk.

Az *ebéd a világ országaiban* a Maxim Gorkij nevelési intézményben nyitást jelent a világra, lehetőséget ad a gyerekeknek az övektől eltérő, más ételszokások, kultúrák megismerésére. Megkülönböztetést követel tőlük: az eltérőben, a sajátos-ban a közösnek, az általánosnak a felfedezését.

Ez a már három éve újra megrendezett megmozdulás alkalmat ad az intézménybe járó gyerekeknek és szüleiknek, a régebben oda jártaknak, a pedagógusoknak, valamint a lakónegyed más óvodáinak, elemi iskoláinak és az intézmény barátainak találkozására a sós és az édes, a meleg és a hideg ételekkel megrakott asztal körül.

Miként készítik elő a rendezvényt? A gyerekek az ellenőrző füzeteken keresztül, egy hónappal előbb, meghívót küldenek az ebédre szüleiknek; díszes feliratokat írnak-rajzolnak az ételek nevével, az ebéd alkalmával rendezett kiállításra kerülő gyermekmunkákat készítik.

A különböző nemzetiségű szülők nagy kartonokra saját anyanyelvükön üdvözlő feliratot írnak, amely az intézmény előcsarnokában fogadja az érkezőket. Ezenkívül a saját nemzetükre vagy az országon belüli származási régiójukra jellemző ételt készítenek, amelyet a rendezvény reggelén visznek el az ünnepi asztalra.

A pedagógusok kezdeményezik és vezetik a gyerekek tevékenységét, maguk is írnak meghívókat, minden egyes szülőt meglátogatnak, ismertetik velük a rendezvény pedagógiai célját, ők is készítenek egy-egy tál ételt. Sok munkájuk van a rendezvény előestéjén a helyiségek előkészítésével: a tornatermet, a pihenőszobákat kiürítik, berendezik a bűfét, az étkező- és beszélgetősarkokat, előkészítik a zenéhez szükséges felszerelést s az egymásnak küldött üdvözlések aranykönyvét.

Maga az ünnepség déli 12 órától 15 óráig tart. Az óvodai kiszolgáló személyzet – munkaidején túl –, a szülők, a rokonok és barátai segédkeznek mindenütt, ahol arra szükség van. A nevelők felügyelnek az érkezők fogadására, a személyre szóló üdvözlésre, mosolyra, kézszorításra. Amikor eljön a búcsú pillanata, a vendégek feltűrik ruhájuk ujját, spontán módon előveszik a seprőket, s elvégzik az ünnepség utáni takarítást. Mindnyájan sajátjuknak érzik az ebéd ügyének egészét, beleértve az azt követő rendcsinálást.

Az ünnepség utáni napokban is sok még a tennivaló: az igazgatónk elküldi a „Levél mindenkinek” kezdetű köszönetét a megjelent vendégeknek; mindazok, akik hozzájárultak egy tál étellel az ebédhez, beírják vagy bediktálják annak receptjét az intézmény gurmand receptkönyvébe; egy emlékkönyvbe bekerülnek az ünnepségen készült fotók és a gyerekeknek az ebéd közös értékelését követően írt cikkei, illetőleg a szülőknek az ebédről megvont mérlege.

Az óvodaiskola-újság

A pedagóguskollektívát az intézményben folyó élet teljesebb megismertetésének, a lakónegyedről, a városról és környékéről való tájékozódás segítésének, a gyerekek és felnőttek viszonya fejlesztésének a szándéka vezette az újság megalapításában. Működésében azt az elvüket érvényesítették, hogy sohasem hazudnak a gyerekeknek, hogy szólnak a néha zavarba ejtő, esetenként kegyetlen valóságról, a nevelési intézmények által gyakorta elkerült témákról – születés, halál, szexualitás, szerelem, öregség, pénz, vallás – is. A mindenkor igaz információkat tartalmazó újságot a párbeszéd, a vita, az önmegismerés és -kifejezés, a kommunikáció, a közösségben felmerülő problémák megoldásának, a csoportmunka kiegészítő színterének tekintették.

Az újságot kezdetől fogva a középső és a nagycsoport (4-6 évesek) mintegy tizenöt tagjából és a munkájukat koordináló egy nevelőből álló szerkesztőbizottság irányítja. A bizottság hetenként egyszer, mintegy másfél órára ül össze. Az a szerepe, hogy gyűjtse össze, olvassa és bírálja el a csoportok által felajánlott cikkeket, alakítsa ki a tartalomjegyzéket, írja meg a vezércikket, tegyen javaslatot a csoportoknak speciális anyagok megírására, ápolja az újság kapcsolatait.

Segíti a szerkesztőbizottság munkáját a mintegy tíz gyerekből és egy pedagógusból álló tördelőbizottság, amelynek feladata a tördelés, a grafikai munka, a borító kialakítása és néhány szükséges manuális munka.

Működik továbbá hat gyerekből, két szülőből és két pedagógusból álló ügyvezető bizottság is a vásárlás, az eladás és az elosztás intézésére, az anyag- és árukészlet kezelésére, valamint a pénzügyek vezetésére.

A konfliktusok békés megoldása

Amikor a pedagóguskollektíva – 10 éve – kialakult, az udvar a szünetek idején a rivalizáló gyerekbandák küzdelmeinek, bögésének, verekedésének a színhelye volt. Az agresszivitás, egyesek kiközösítése, mások rivalizálása megérintette a gondolatot, hogy egy játék- és sportszerekben gazdag, a gyerekek mozgásszükségleteinek, kívánságainak jobban megfelelő, a kisebbeket megóvó, az egyéni és kollektív játékok helyszínéül szolgáló játszóudvar kialakítására van szükség.

Az udvar létrehozása két évet vett igénybe. Mind a nagyok, mind a kicsik csoportjaiban beszélgetés kezdődött a verekedések, konfliktusok eredetéről, szabályozásuk lehetséges módjairól és az udvar kialakításáról. A kívánságokat, csoportdöntéseket összegyűjtötték, konfrontálták, kicserélték. Az egyik csoport elkészítette az udvar makettjét, a legnagyobbak felvázolták az ideális udvar képét, készültek róla rajzok, leírások. Mindezt kiállították. A reális elképzelések mellett természetesen irreálisak is megjelentek: épüljenek kis kunyhók, ahol el lehet bújni, legyenek gördeszékák, de legyen az udvarban vonat, sőt szamár és egy elefánt is. Egyidejűen mintegy húsz szülőből alakult egy bizottság a munkálatok megszerve-

zésére, az anyagiak előteremtésére. Két hónap hétvégeit vette igénybe a tényleges munka, amelyet a pedagógusok és szülők önként vállaltak.

A megújult udvaron a verekedések egy csapásra megszűntek. Az udvar játéka, sporteszközei használatának szabályait minden csoport megfogalmazta, majd körözték, végül egy chartába összefoglalták.

Polgárrá nevelés az alapfokú iskolában

A Koreai Köztársaság példája

A nevelésre vonatkozó koreai alaptörvény első paragrafusai meghatározza, hogy az egyénnek milyen jellemvonásokkal kell rendelkeznie a társadalomban. Ezek között első helyen áll a szellemi és a fizikai egészség és a mindennapi élet, valamint a jövő és a nemzet iránt szükséges fejelem. 1984-ben a közoktatási minisztérium kidolgozta az alapfokú iskolák számára az állampolgári és a demokratizmusra nevelés programját, konkrét céljait, általános elveit is.

Koreában az „erkölcsi nevelés” egyike a demokráciára nevelés legfontosabb, bár nem egyetlen és elegendő tantárgyának. Ezért tartalmába beépítették a családi neveléssel, a pedagógusok és a tanulók viszonyával, valamint a gyerekek életének eseményeivel összefüggő témákat is.

Mivel elégedetlenek voltak a demokratizmus alapelveinek az iskolások életében való érvényesülésével, az UNESCO-asszociált iskolák az incheoni állami iskola pedagógusaival együttműködésben 1991-ben és 1992-ben didaktikai segédanyagot, négy esettanulmányt dolgoztak ki a demokratizmusra neveléshez.

Az egy évig tartó első project célja az volt, hogy az iskolások tapasztalatot szerezzenek a *közös munkában*. A program témájának megválasztásához a gyerekek egy dobozba dobták be javaslataikat. Ezek a legegyszerűbbektől – az osztály dekorációja, a virágok gondozása – a bonyolultabbakon át – az iskola közvetlen környezetének tisztán tartása – a lakóhelyi szintűekig – pénzgyűjtés szegényeknek, betegeknek – terjedtek. A közös munka megszervezéséről az UNESCO-kiadvány nem ad hírt. Ezzel szemben részletezi az együttes tevékenység értékelését, annak kritériumait, a gyerekek önértékelését, társaik viselkedésének megítélését, valamint a nevelők véleményét.

A második projectet az ebbe időszzerűvé, hogy sok gyereknél tapasztalták, hogy társaikat diszkriminálják. Ezért önéletrajzok és világirodalmi művek részleteinek olvastatása alapján próbálták a tanulóknban felébreszteni az *emberi méltóság* tiszteletét, elképzeltetni velük a kiemelkedő személyiségek, illetőleg az olvasott művek korabeli hatását. A részletek feldolgozása az irodalomórán szokásos volt, kiegészítve az élő önéletrajzírókhoz intézett tanulói levelekkel, valamint az irodalmi részletek dramatizálásával. Ezt a projectet is kidolgozott szempontok szerinti tanári értékelés kísérte.

A harmadik projectet az osztályban létrejött *konfliktusok korrekt megoldásának* elsajátíttatására dolgozták ki. Az Európában kialakult megközelítési módoktól eltérően, nagyon is leegyszerűsítve próbálkoztak. Eszerint az 5. osztályban keletkezett konfliktusok megoldásának lépései a következők: a gyerekek értékelik saját viselkedésüket; a tanár megállapítja, hogy konfliktus az osztályban akkor keletkezik, ha az egyik gyereket társai valamely szándékában akadályozzák, aki ettől szenved. Majd a tanár tanácsot ad az osztálynak arra, miként oldható meg a

konfliktus. Utolsó lépésként a tanulók szerepe csak annyi, hogy követik a pedagógus tanácsát, tervet készítenek a megvalósítására, s a nevelő ebben segíti őket.

A negyedik project az *interkulturalizmust* és a saját kultúra jobb megértését előmozdító – negyedikesekből és hatodikosokból álló – klub munkájának hatékonyságát kívánta emelni.

A klubon belül a hat kontinensnek és az óceánok zónáinak megfelelően hat kiscsoportot hoztak létre, saját jelvényekkel és jelmonddal. Tevékenységük tartalma: információk gyűjtése az adott terület természeti, földrajzi adottságairól, történelméről, társadalmi életéről, valamint a szerzett tapasztalatok általánosítása és azok cseréje a többi csoporttal.

Mindez kiegészült a hazai, különböző szinteken megvalósult tapasztalatszerzéssel. Az osztály szintjén például meglátogatták az incheoni kínai iskolát a kínai tanulók életének tanulmányozására, kirándultak a nemzeti múzeumba az ősök életmódjának jobb megismerésére. A szélesebb interkulturális tájékozódás érdekében egyénileg nézegettek videokazettákat más országokról, a világ híres városairól, műemlékeiről, hallgattak más népek jellemző tradicionális és kortárs zenéiből. Össziskolai megmozdulás volt a részvétel különböző országok népi táncainak versenyén vagy felvonuláson más földrészek – például trópusi, mérsékelt égövi, alpesi, sivatagi zónák –, idegen országok jellemző, illetve hagyományos viseleteiben.

A középfokú oktatás szintjén: részvétel a demokratikus kultúrában

Magyarország

– Felépíteni és belakni a civil társadalmat –

A kiadvány nagy teret szentel a magyar helyzetnek, ahol négy évtizedes pártállami központosító uralom után újra kell tanulni a demokratizmus alapvető elveit. Szól a publikáció a magyar példáról, amely olyan politikai rekonstrukcióra vállalkozik, amelynek eredményeképpen a jövőben felnőttek képessé válnak hazájuk felelős, demokratikus kormányzására. Ahhoz, hogy Közép- és Kelet-Európában megerősítsék az állampolgári nevelést új koncepciók mentén, szükséges volt egy megfelelő közép- és kelet-európai középiskolai hálózat létrehozása.

A program 1990-ben indult meg, amikor a New York-i Maxwell School of Citizenship and Public Affairs elfogadta a budapesti Rákóczi Gimnázium és az Oktatáskutató Intézet megkeresését, hogy csatlakozzék hozzájuk a magyarországi állampolgári oktatás megerősítése érdekében. A résztvevőknek egész hálózata alakult ki. Számos előmunkálat után kidolgozták az állampolgári nevelésnek a felmért szükségleteknek megfelelő tervét: „A demokráciára nevelés programjára”. Hogy segítsék a részt vevő pedagógusokat a társadalmi ismeretek és a magyarországi tartós demokrácia felépítéséhez szükséges más tudomány/tantárgy programja elkészítésében, kimunkálták annak pedagógiai keretét. Ez a dokumentum kiemeli a demokrácia által felvetett nagy kérdéseket. A problémá sor a következő:

1. A demokrácia és értékei.

2. A demokratikus állam. Ki kormányoz, milyen szabályok szerint, milyen szférában?

3. Az állampolgárok védelme az állammal szemben: a többség törvénye, szemben a kisebbség jogaival.

4. Módot adni a polgárnak a cselekvésre az államban: felelősség, részvétel és szolgálat.

5. Mindenütt ugyanolyan a demokrácia?

6. A demokratikus civil társadalom és a demokratikus polgár.

7. Miként szövik meg tőlünk a több oldalról fenyegetett civil társadalom: a modernizmus kórtana.

8. Hogyan lehet létrehozni, ismételten létrehozni, megőrizni a civil társadalmat: megtartani a személyiségek kohézióját anélkül, hogy veszélyeztetnénk szabadságukat.

9. Mindenütt ugyanolyan a civil társadalom?

A publikáció hangsúlyozza: a demokráciára nevelés sikeréhez megfelelő segédanyagokat, kézikönyveket kell a tanár rendelkezésére bocsátani, s idézi is, hogy konzorciumuk milyen kiadványokat dolgozott ki.⁴

Szenegál

- A békés konfliktusfeloldás útján -

Napjainkban a népek többsége fellázad a diktatúra, az elnyomás, a diszkrimináció valamennyi formája ellen. Mint mindenütt, Afrikában is több pártot, népképviselőt, nagyobb szabadságot követelnek. Szenegál a jogi garanciák sokaságát hozta létre, hogy előre tudjon haladni a népek közötti barátság és megértés útján. Szellemük áthatja a közoktatást is. Álljon itt néhány példa a szenegáli UNESCO-asszociált iskolák gyakorlatából.

Ismerkedés a falusi tanács munkájával

Szenegálban 1972-től bevezették a tanácsrendszert, amely végrehajtotta központosítás leépítését és érvényesítette a felelős részvétel demokratikus elveit. A demokrácia jobb megértése és az elveivel való azonosulás érdekében a Notto Deabassi alsó középfokú iskola növendékei elhatározták a helyi falusi tanács működésének tanulmányozását.

Szerveztek egy előkészítő összejevetelt, amely a látogatás céljainak, eszközeinek, módszereinek és a tevékenység lebonyolításának megállapítását szolgálta. Kérelmet intéztek a tanácselnökhöz, hogy részt vehessenek a pénzügyi bizottság ülésén.

A következő mozzanat a polgármester-helyettessel és a tanácsstagokkal való megbeszélés volt. Ez alkalmat adott arra, hogy a tanulók jobban megértsék az 1972. évi reform decentralizációs politikáját, amely valóságos demokráciát hozott létre.

⁴ Részvétel a kormányzásban - Az Ön tettei is számítanak. Olvasókönyv a társadalomismeret tantárgyhoz. Edukáció, Bp., 1992. 92 o.; A jó polgár. Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, Bp., 1994. 176 o.; Társadalmi kérdésekről az osztályteremben. [Tankönyv] Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, Bp., 1995. 169 o.; Társadalmi kérdésekről az osztályban. [Tanári segédlet] Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, 1995. 37 o.; Critical choices for Hungary. Issue materials for social science curricula. Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, Bp., 1995. 105 o.; Critical Choices for Hungary. The teachers' Guide. Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance. Bp., 1996. 39 o.

Megismerkedtek a falusi tanács összetételével, tagjai általános, közvetlen megválasztásának rendszerével, az állami megbízott egyre csökkenő szerepével is.

A következő izgalmas eseményt a bizottsági ülésen való részvétel jelentette, amelynek során a tanulók közvetlen közelről figyelhették meg, élhették át a demokrácia működését. Egész sor demokratikus elv gyakorlati megvalósulása keltette fel figyelmüket. Így például a szerepek meghatározottsága, a méltányosság a hozzászólások megosztásában, a felszólalók szabadsága stb. A kezdetben mérsékelt légkör – az aktív figyelem, türelem, tolerancia – néhány óra múlva viharossá, sőt szenvedélyessé vált, a felszólalások az üléselnök erőfeszítései ellenére anarchikus jelleget öltöttek. A tanulók megállapíthatták, hogy mely pontokon vált nehézé hallgatni, toleranciát tanúsítani. Lassanként a kedélyek lecsillapodtak. S bár nem sikerült kompromisszumot találni, s egyetlen szavazat döntött, a kisebbség barátságosan, megértéssel fogadta el a többségi döntést. A fair playnek ez a megnyilvánulása a tanulókra mély benyomást gyakorolt.

A gyerekek tevékenységének következő mozzanatát a simulációs gyakorlat volt: az UNESCO-klubban kísérelték meg a felismert demokratikus elvek alkalmazását, s váltak így megfigyelőkből cselekvőkké. Átélték, hogy a demokratikus attitűdök alkalmazása nem könnyű, megtanulták, hogy pontos napirendet kell kialakítani és megtartani, a feladatokat meg kell osztani, biztosítva azokban a közösség minden tagjának a részvételét, mindenkinek egyenlő esélyt szükséges adni a felszólalásra, keresni kell a kompromisszumot, tiszteletben tartva a többség törvényét csakúgy, mint a kisebbség tiszteletét.

Az UNESCO-klubon kívül a tanulók az osztályban és tanórán kívüli foglalkozásokon gyakorolták a demokratizmust. Helyet kapott azokon konkrét problémáiknak a megvitatása, amely osztatlan figyelmet keltett. Ilyen kérdések foglalkoztatták a fiatalokat: A szabadság mely megnyilvánulásait tolerálja a hatalom? Mely társadalmi csoportok élvezik azokat, és melyeket zárják ki belőlük? Mivel az alkotmánynak egyaránt védenie kell az állam és az egyének érdekét, lehetséges-e egyidejűleg tiszteletben tartani a népakarat kifejeződését és biztosítani az egyenlőséget, engedélyezni a különböző szabadságokat?

A békés konfliktusfeloldás egy aktuális példája

Béketeremtés a konfliktusok békés feloldásának útján mindig fontos törekvése volt az ENSZ-nek. E megoldási mód mechanizmusának jobb megértésére hívták meg a ndongi alsó középfokú leányiskola növendékei a falu vezetőjét, hogy ismertesse velük annak a földtulajdonnal kapcsolatos konfliktus békés megoldásának a mozzanatait, amely annak idején nagy port vert fel. A tanulók ezzel kapcsolatos tevékenysége nyolc órát vett igénybe.

A munka a falu vezetőjének az elbeszélésével indult, aki elmondta a konfliktus lényegét és megoldásának az útját. A falu két legrégebbi családja vitázott, hogy a birtokaik között elterülő legtermékenyebb földterület melyikük tulajdona. Az egyik történeti eredetű jogokra hivatkozott, a másik egy kifogástalan, megfelelően elkészített adásvételi szerződésre hivatkozott. A két család viszonyát a szóbeli erőszak, esetenként a fizikai agresszió, a formális csata jellemezte. Mivel több vita után sem jutottak egyetértésre, a hagyományoknak megfelelően a falu öregeihez fordultak, akik összehívták a két családot és rokonságát, s megoldásokat kínáltak a problémájukra. Néhány héttel később az ügy ismét terítékre került. Ő ezt a

pillanatot választotta az intervencióra, és sikerült egy elmélyült eszmecsere után a mindenkit kielégítő kompromisszumra jutni.

A faluvezető mély benyomást keltő elbeszélését követően a foglalkozás további lépéseként a tanulók számba vették a faluvezető békés konfliktusfeloldó tevékenységének a mozzanatait: segíteni kell a két felet abban, hogy világosan fogalmazzák meg a konfliktus tárgyát; a megbeszéléshez nyugodt légkört kell teremteni; szükséges mindkét fél erőfeszítése ahhoz, hogy meghallgassa a másikat, törekedjék logikájának a megértésére; feltárandók a konfliktus legmélyebb okai, a két fél közötti tárgyalások kudarca esetén közvetítőt és több, mindkét fél érdekét szem előtt tartó, kompromisszumra vezető megoldást kell keresni.

A helyi konfliktusnak az előbbieken ismertetett elemzését követően a tanulók az Irán és Irak között létrehozott békére vonatkozó szövegeket tanulmányozták, és megpróbálták a faluvezető, illetve az ENSZ által alkalmazott békés konfliktusmegoldás eszközeit összehasonlítani.

A tanulói tevékenységet egy konfliktusmegoldást szimuláló szerepjáték zárta le. A tanulók három csoportot alkottak, amelyekből kettő a konfliktusban szereplő feleknek, a harmadik pedig a békéltetőbizottságnak a szerepkörét vállalta.

Az iskolásokat és nevelőket a teljes aktivitássor nagyon érdekelte, hiszen elsajátítottak egy olyan technikát, amelyet mind az osztályban, mind azon kívül alkalmazhattak.

Svájc

- A kantonális iskolától a világ iskolájáig -

Svájcban nem lehet egyetlen, egységes közoktatás-politikát kialakítani, mivel mindhárom kanton autonóm, szuverén a kultúrpolitika és az oktatás területén is. Parlamentjeik féltékenyen őrzik az általuk képviselt nép kulturális identitásának fenntartását. Svájcot három kulturális zóna – a német, a francia és az olasz – iskolai programjai befolyásolják. Az átalakuló Európa nyomására a helyzet változik: az erők rossz koordinációja mindinkább anakronisztikusnak tűnik.

A svájci komplexitásnak vannak előnyei és hátrányai. Előnye a közvetlen részvétel a demokratikus közéletben. Egy kanton polgárai egymást egyazon közösséghez tartozóként azonosítják, amelynek az életébe aktívan bekapcsolódhatnak, hiszen megegyeznek kantonális nemzetiségük tekintetében, s csak harmadsorban tekintik magukat egy konföderáció tagjának. Az európai konstrukció partnereinek is csak lépésről lépésre ismerik el magukat.

A svájci komplexitásnak hátrányai is vannak. Olyan keretet jelent, amely mintegy kínálja mindenkinek, hogy bezárkózzék saját régiójába. Azt hihetnők, hogy egy olyan országnak az iskolája, ahol a polgárnak számos lehetősége van a közügyekbe való becsolásra, élen jár az állampolgári nevelésben. De nem ez a helyzet: az a svájci iskolában marginális helyzetben van. Az indoktrinációtól való félelem miatt sokan azt gondolják, hogy nem az iskolában kell politikai kérdésekkel foglalkozni. Jelentős az ellentmondás tehát a demokrácia magas foka és a demokráciára nevelés alacsony szintje között.

A svájci helyzetben természetes, hogy kiemelt szerepe van az UNESCO-asszociált iskoláknak a demokráciára neveléssel kapcsolatos kezdeményezések megismertetésében, elterjesztésében. Ezek egy tipikus példájával érdemes megismerkednünk.

A *Macrocosmos* csoport munkája

A *Macrocosmos* 1985-ben a fribourgi Saint-Michel Collège tanulójának egy csoportja alakította meg *Michel Joye* professzor kezdeményezésére. Céljai a következők: a nyomorék, elnyomott vagy elfeledett emberek, közöttük is elsősorban a gyerekek és az öregek segítése; szolidaritási kapcsolat létrehozása a kollégium és a szükségét szenvedő hazai vagy külföldi közösségek között; a kollégium növendékeinek nyitása a világ felé tisztán humanitárius, jóakarató akciók útján. Azóta mintegy 50-60 növendék több professzor támogatásával egy kis közösséget alkot, amely sok, részben egyszerű alkalmi, részben több év alatt kibontakozó akciót szervez.

Az egyszeri aktivitások két típusa alakult ki. Egyfelől a nem kormányzati jellegű szervezetekkel való kapcsolat. Idetartozik például az Amnesty Internationallal létesített együttműködés (küzdelem a halálbüntetés ellen, aláírásgyűjtés politikai meggyőződésükért bebörtönzöttek érdekében) vagy a kooperáció a Veszélyben Lévoók Segítése Egyesülettel (amely a negyedik világban nyomorgók érdekeinek képviselőjét vállalja). A cél ezen nagy szervezetek működésének megismerése az akcióikban való bekapcsolódáson keresztül. A másik típus a direkt akció meghatározott embercsoport – például egy iskola, egy brazil árvaház, egy kalkuttai éjjeli menedékhely, két libanoni kollégium – érdekében.

Az egyszeri aktivitás legjellemzőbb példája talán a kalkuttai menedékhely-akció. Ez az intézmény összegyűjti a kallódó gyerekeket, akiknek valamely szakma megtanulását ajánlja. Az akció azzal indult, hogy 1986-ban a *Macrocosmos* eljuttatta Kalkuttába az első pénzsegélyt, majd kidolgozta egy szakképzési információs központ projektjét. 1988-ban két tagját a személyes kontaktus felvételére küldte el Kalkuttába. A továbbiakban 25 ezer svájci frankot gyűjtöttek össze és küldtek el a központ létrehozására, majd 1991 júliusában 14 *Macrocosmos*-tag utazott Kalkuttába, hogy a helyszínen szerezen tapasztalatokat a kialakult partnerségről.

Ehhez, valamint a többi nemzetközi tevékenységhez szükséges anyagiakat a legkülönbözőbb akciókkal szerzi meg a *Macrocosmos*: nyilvános megmozdulások alkalmával folytatott gyümölcs- és süteményárúsítással, autósózással, ingyen fellépő művészek koncertjeinek rendezésével stb. Az anyagiak előteremtése sohasem öncélú, mindig kíséri a közvélemény szimpátiájának megnyerése azok iránt, akikre a segítség irányul.

La culture démocratique: un défi pour les écoles. Sous la direction de *Patrice Meyer-Bischoff*. Éditions UNESCO, Paris, 1995. 152 o.

Szerkesztette, fordította: *Majzik Lászlóné*